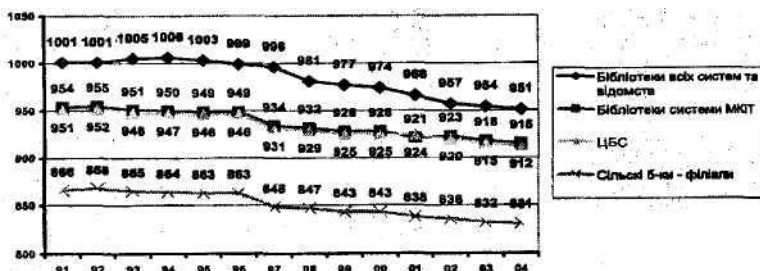

Стан і перспективи розвитку сільських бібліотек України: із досвіду роботи бібліотек Тернопільської області

З 24 до 26 жовтня 2005 року в м. Закопане (Польща) відбулася IV Міжнародна конференція Польського союзу бібліотек «Напрямки розвитку публічних бібліотек міст і сіл. Пошук модельних дій». Пропонуємо вам одну з доповідей конференції.

Незалежна Україна отримала у спадок від колишнього Союзу широку розгалужену мережу бібліотек. Ця система налічує майже 21500 установ різних типів і форм власності із сукупним фондом 545 млн примірників документів (не враховуючи 22000 шкільних бібліотек із фондом 292 млн примірників). Найістотнішою її складовою частиною є мережа публічних бібліотек системи Міністерства культури і туризму України, що становить 18,5 тисяч установ. У їхньому розпорядженні є 245,5 млн документів, що складає 45% від загальної кількості фондів бібліотек України. Майже кожний третій громадянин України є користувачем публічних бібліотек.

Із загального числа публічних бібліотек 80% складають книгозбірні, розташовані в сільській місцевості. За останні 14 років кількість цих бібліотек зменшилася на 3249 одиниць (17,8%) і на 01.01.2005 року налічувалося

Мережа бібліотек всіх систем і відомств Тернопільської області

14957 установ. Переважно всі вони об'єднані в централізовані бібліотечні системи на чолі з центральними бібліотеками районних центрів або ж працюють у підпорядкуванні сільської адміністрації.

Мережа публічних бібліотек системи Міністерства культури і туризму України в Тернопільській області на 01.01.2005 року налічувала 918 одиниць* 832 (90,6%) з них розташовані в сільській місцевості та об'єднані в 17 централізованих бібліотечних систем.

За даними Всеукраїнського, перепису населення у 2001 році. Тернопільська область посідає 20 місце за загальною кількістю населення (1116322 чол.) і десяте місце за кількістю населення, що проживає в сільській місцевості (656800 чол., або 58,8%). Незважаючи на такий низький рейтинг, область входить у першу четвірку за кількістю сільських публічних бібліотек (831 бібліотека).

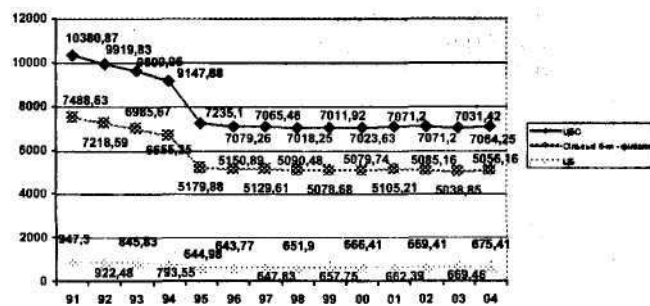
За останні 14 років кількість книгозбірень Тернопільщини зменшилася на 39 одиниць (4,1%), 35 (3,6%) з яких розташовані в сільській місцевості. Однак цей показник відносно невисокий у порівнянні з іншими областями України тільки тому,

що головна публічна бібліотека краю і виконавча влада не застосовували практику зменшення кількості бібліотек як вихід із кризового економічного стану.

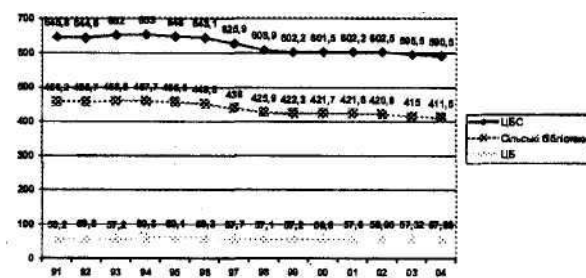
Особливу занепокоєність викликає різке погіршення стану книжкових фондів. Останніми роками сільські бібліотеки через недостатнє фінансування майже не отримували нової літератури, скоротилася передплата періодичних видань.

Як правило, у сільські бібліотеки надходить 2-3 місцеві газети.

Сукупна кількість фондів сільських публічних бібліотек області складає на 01.01.2005 року — 675,41 тис. одиниць, що на 271,9 тис. одиниць (40,2%) менше показника 1991 року Найбільше зменшення фондів спостерігається в 1991 -1995 роках. Саме в цей період у більшості ЦБС проведено переоблік. Не секрет, що разом із застарілими і зношеними виданнями з бібліотек було вилучено велику кількість дублетної й заполітизованої літератури. З 1995 року спостерігається незначне зростання фондів ЦБС (на 30 тис. примірників, або 0,4%). Однак у сільських бібліотеках і далі триває процес зменшення кількості документів (майже на 95 тис. примірників, або 1,8%).

Бібліотечний фонд централізованих бібліотечних систем Тернопільської області

Обслуговано користувачів бібліотеками централізованих систем

Слід зазначити, що процес централізації в будь-якій галузі або напрямку діяльності, покращує матеріально-технічну базу центральної ланки за рахунок периферії.

Основним джерелом Поповнення фондів сільських бібліотек сьогодні є соціально значущі видання і книги бібліотечної серії, випуск яких профінансовано урядом країни. Їх розподіл здійснює державне підприємство «Центр інформатики» при Міністерстві культури і туризму України, обласні універсальні наукові бібліотеки, центральні районні бібліотеки.

Для поповнення фондів центральні бібліотеки активно використовують таку форму роботи як «платний абонемент», суть якого полягає в тому, що бібліотека фактично бере під реалізацію у книгарнях і видавництвах літературу на довший, ніж належить, час і видає її читачам за помірну плату (10% від вартості видання) до того часу

поки видання не буде викуплено. Міцно увійшли у практику роботи акції «Подаруй бібліотеці книгу».

Протягом останніх п'яти років в області активно працює програма підтримки місцевих авторів. За рахунок обласного бюджету фінансуються видання книг, затверджених спеціальною комісією при обласній Раді народних депутатів. Сімдесят відсотків книг що випускаються, одержує обласна універсальна наукова бібліотека краю для перерозподілу серед усієї мережі публічних бібліотек.

Одним з основних показників роботи сільських публічних бібліотек є кількість обслугованих користувачів. Незважаючи на те, що в цілому цей показник знизився, він залишається достатньо високим. У 2004 році обслуговано 411,5 тис. користувачів, що на 44,7 тис. (9%) менше показника 1991 року. Процес зниження переважно відбувається за рахунок постійного недофінансування бібліотек, міграції та зменшення кількості сільського населення. За 14 років кількість населення області знизилася на 42,9 тис. чоловік (6,2%).

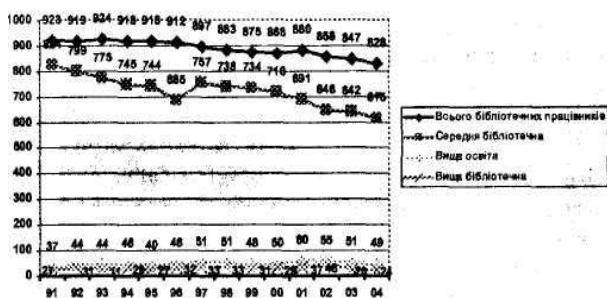
У сільській бібліотеці найрізноманітніші знання, уміння і навички повинні поєднуватися, як правило, в одній людині. Сільський бібліотекар цінується не тільки за виконання своїх професійних функцій, передусім, незамінний як працівник соціальної сфери в найширшому значенні цього слова.

За роки незалежності кількість фахівців у сільській місцевості скоротилася на 95 чоловік (10,3%). У 1997-1998 роках відбулося офіційне скорочення бібліотечних працівників України, що пов'язано із введенням соціальних нормативів забезпечення населення бібліотечними і клубними установами.

Сьогодні в сільських публічних бібліотеках Тернопільщини працюють 828 чоловік, 688 (83,1 %) з яких мають повну або базову вищу освіту

Останнім часом знизився престиж професії сільського бібліотекаря, оскільки більшість із них була вимушена працювати неповний робочий день — 0,25; 0,5; 0,75 ставки. За підсумками роботи бібліотек області у 2004 році, переважна більшість сільських

Бібліотечні працівники бібліотек-філій

бібліотекарів, а саме 795 чоловік (96%), працювали на неповну ставку, яка і без того є найнижчою, в народному господарстві України. Це негативне явище було ліквідовано в промислово розвинених областях України, але для Тернопільщини воно залишається злободенним і сьогодні. Згубно впливає на престиж сільського

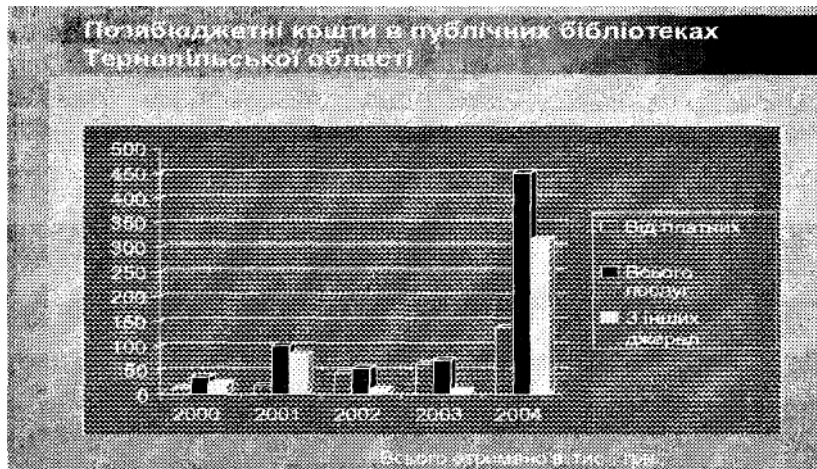
бібліотекаря і те, що через нестачу коштів у зимовий період 40% бібліотек не опалюються.

Великою розкішшю для України в такий непростий економічний період є утримання в селах і невеликих містах двох і більше бібліотек. Йдеться про систему шкільних бібліотек Міністерства освіти і науки України.

Останніми роками простежується тенденція об'єднання публічних і шкільних бібліотек. Такі експерименти проводилися в Тернопільській (з 1993 до 2003 року) і Рівненській областях (з 2001 року і дотепер), Обидва експерименти були ініційовані як

вихід із кризового економічного стану На Тернопільщині практика об'єднання носила локальний характер і не прижилася через цілий ряд об'єктивних причин, основною з яких є належність до різних відомств і відсутність нормативно-правової бази.

У Рівненській області експеримент проходить під безпосереднім керівництвом

голови обласної державної адміністрації, але також нашоухується на підводні рифи правових негараздів та протистояння керівників освітніх установ.

У ряді районів Тернопільської області апробовано інноваційні форми роботи зі створення поліфункціональних установ культури, таких як сільська бібліотека-клуб, клуб-бібліотека, бібліотека-музей, бібліотека-молодіжний центр. У всіх цих установах протягом тривалого періоду (2-3 роки) один фахівець веде два і більше напрямів роботи.

Заслугове на увагу спеціалізація сільських бібліотек з тематичного напрямку діяльності. Наприклад, бібліотека — центр краєзнавства, духовного відродження, екологічної освіти, естетичного виховання тощо. Такий підхід до організації роботи сприяє підвищенню ролі бібліотеки житті сільської громади.

З 2002 року в області працюють сільські освітньо-культурні комплекси. До їх складу входять школи, клуби, бібліотеки, музеї, дитячі дошкільні установи, що належать до різних відомств і мають різні форми комунальної власності. Сьогодні вони функціонують у 54 населених пунктах. Координуючою ланкою в роботі цих комплексів виступають сільські ради. Створення подібного роду об'єднань є спробою зосередити фінансові, кадрові, матеріальні можливості підприємств соціально - культурної та освітньої сфери на підвищенні якості послуг; що надаються населенню.

Фінансування бібліотек має подвійний або потрійний залишковий принцип. Серед бюджетних галузей пріоритети мають медицина й освіта, а в культурі, як правило, концертно-видовищні заклади. У структурах влади панує думка про те, що робота саме цих установ є визначальною в критеріях оцінки діяльності галузі в цілому і хоча театри і палаци культури належать до організацій з частковим фінансуванням з місцевого бюджету і повинні самостійно заробляти кошти на своє утримання, на практиці вони споживають левову частку, а бібліотекам залишаються крихти з бюджетного пирога.

Бібліотеки шукають вихід із скрутного становища шляхом нарощування обсягу платних послуг, активного пошуку додаткових джерел позабюджетного фінансування, участі в різного роду конкурсах і проектах.

За останні п'ять років рівень платних послуг, наданих публічними бібліотеками області населенню, зріс в 11,3 разу і складає 136,6 тис. грн, 64,8% з них належить обласним

бібліотекам, які є менш консервативними у своєму розвитку ніж бібліотеки нижчих рівнів.

Знаменною подією для публічних бібліотек України стала можливість участі в конкурсі проектів «LEAP: Інтернет для читачів публічних бібліотек», оголошеному Відділом преси, освіти і культури Посольства США в Україні. Перемога в даному конкурсі дала можливість за підтримки місцевих адміністрацій створити в бібліотеках Інтернет-центри з безкоштовним доступом. Такий проект надзвичайно актуальний для України, яка не є багатою країною і більшість населення знаходиться за межею бідності та не має змоги оплачувати доступ до мережі Інтернет

Вражає масштабність проекту оскільки уряд Сполучених Штатів виділив для реалізації програми в Україні 1,5 млн доларів США. За період з 2000 до 2005 року 76 бібліотек з різних регіонів України перемогли в цьому конкурсі. Саме з цього періоду почалося інтенсивне упровадження в практику роботи публічних бібліотек нових інформаційних технологій.

Конкурс, фактично, став щорічним. За п'ять років було відкрито Інтернет-центри в 92 бібліотеках. Лідерами в реалізації цього проекту стали бібліотеки Тернопільської та Донецької областей.

На Тернопільщині перемогли дві обласні й п'ять центральних бібліотек районів, унаслідок чого на території області було відкрито 13 Інтернет-центрів з безкоштовним доступом для населення. Проекти деяких центральних бібліотек передбачали відкриття центрів публічного доступу до Інтернету і на периферії. Таким чином, з'явилися Інтернет-центри в бібліотеках-філіалах с. Синьків, смт Товсте Заліщицької ЦБС, смт Гримайлів і м. Копичинці Гусятинської ЦБС. Сільські жителі в районах, де створено Інтернет-центри, мають змогу отримати доступ до мережі в центральних районних бібліотеках. Сума інвестицій, одержаних бібліотеками області на реалізацію проекту, складає понад 700 тис. грн. (140 тис. доларів США).

Ці проекти дали можливість центральним районним бібліотекам не тільки забезпечити доступ до мережі Інтернет, але і заявити про себе шляхом створення домашніх сторінок і сайтів. У віртуальному світі ось уже декілька років представлено центральні бібліотеки: Бережанська — www.lib.ber.te.ua; Заліщицька — www.zal-library.narod.eu; Чортківська — www.cor.tr.ukrtel.net/library/, Бучацька — www.lib-buchach.iatp.org.ua.

Діяльність бібліотек, що брали участь у програмі LEAP, послужила прикладом для інших центральних бібліотек регіону. За підтримки місцевої влади, донорських організацій придбано комп'ютерну техніку і підключено до мережі Інтернет ще три центральні бібліотеки. У цілому 50% центральних бібліотек області можуть надавати якісні інформаційні послуги.

Можливість оперативного обміну інформацією стала передумовою для створення краєзнавчих, фактографічних баз даних. Прикладом може служити регіональний інформаційний портал «Тернопільщина» — www.irp.te.ua, підтримуваний обласною універсальною науковою бібліотекою. Реалізація даного проекту стала можливою завдяки фінансовій

підтримці Міжнародного фонду «Відродження». Сьогодні ця база даних містить 1331 повнотекстовий документ та інформацію про 166 веб-ресурсів Тернопільщини. Інформація розміщена в 10 розділах, які охоплюють усі сфери життя регіону

У розділі «Культура і мистецтво» представлено інформацію про бібліотеки. Наповнюючи цей розділ, фахівці прагнули якнайповніше представити бібліотечну мережу Тернопільщини, дати можливість кожній установі репрезентувати себе.

Центральним бібліотекам районів було запропоновано підготувати інформацію про роботу своїх систем і по можливості описати роботу сільських бібліотек. На пропозицію відгукнулися 11 ЦБС. В інформаційних матеріалах, виставлених на порталі, вміщено дані про кількість діючих у районах сільських бібліотек-філіалів, кількісний і якісний склад їхніх фондів, основні напрямки роботи тощо.

Модернізовані бібліотеки дійсно стали інформаційними центрами, значно підвищився їх авторитет серед громадськості й молоді. Створення комп'ютерної інфраструктури істотним чином вплинуло на поліпшення інформаційного сервісу, змінилася якість і оперативність інформаційної діяльності.

Аналізуючи сучасний стан сільських публічних бібліотек області, з гіркотою відзначимо, ще фінансове забезпечення їхньої діяльності, як і раніше, залишається поза межами багатьох місцевих бюджетів. А в цілому по Україні область посідає передостаннє місце із бюджетного фінансування бібліотек. Такий стан справ дозволяє бібліотекам лише виживати, але не розвиватися.

Слід наголосити, що для успішної роботи сільської книгозбірні необхідно дотримуватися цілого ряду умов, а саме: наявність приміщення і бібліотечного устаткування; фондів документів, що включають документи на електронних носіях; доступ до мережі Інтернет; режим роботи не менше 40 годин на тиждень у зручній для користувачів час; наявність працівника зі спеціальною освітою; фінансування заробітної платні; комплектування бібліотечних фондів і комунальних послуг

Вивчивши досвід роботи бібліотек Сполучених Штатів Америки і Німеччини, можна зробити висновок, що без об'єднання загальних зусиль держави, органів місцевого самоврядування, територіальних громад, спонсорських організацій та працівників бібліотек неможливо створити бібліотеку яка відповідає міжнародному модельному стандарту діяльності сільської публічної бібліотеки. Саме цей напрям є визначальним і перспективним для подальшого розвитку публічних бібліотек в Україні.

Публічні бібліотеки повинні бути такими, якими хочуть бачити їх люди, і повинні постійно змінюватися залежно від змін, що відбуваються в суспільстві.

Василь Вітенко, директор Тернопільської ОУНБ